

Поняття договору охорони та його місце в системі цивільно-правових зобов'язань

Закріпивши у другому розділі Конституції України основні права та свободи громадянина, законодавець поклав на державу обов'язок забезпечення безпеки та недоторканості людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, охорони власності. Цей обов'язок держава виконує за допомогою всіх можливих правових засобів, які утворюють законодавчо закріплений механізм охорони майнових та особистих немайнових прав. До таких засобів слід віднести і охоронну діяльність.

У процесі переходу до ринкової економіки роль охоронної діяльності зросла і стала необхідною умовою росту та удосконалення господарчої діяльності. Характерно, що зміни, які відбуваються, супроводжуються розширенням організаційно-правових засобів забезпечення прав та законних інтересів держави та суб'єктів господарювання, підвищенням ролі саме цивільно-правових засобів охорони. У свою чергу, серед останніх найбільш ефективними є засоби попереджувального характеру, направлені на недопущення правопорушень. У цивільному праві засоби попереджувального характеру реалізуються, зокрема, шляхом укладання договору охорони.

На сьогодні у цивільному законодавстві склалася парадоксальна ситуація щодо регулювання відносин, пов'язаних з наданням охоронних послуг. Справа в тому, що договір охорони непередбачений у чинному ЦК. Регламентация даних відносин у договірному праві здійснюється, виходячи із загальних положень зобов'язального права та підзаконних нормативних актів, які, як правило, видані Міністерством внутрішніх справ, що зумовлено монополією цього відомства в сфері діяльності з надання охоронних послуг. Але з розвитком ринкових відносин в економіці цей вид договірних зобов'язань набуває доволі широкого розповсюдження на практиці. Це пов'язано з тим, що право надавати охоронні послуги одержують суб'єкти підприємницької діяльності¹.

Що стосується Державної служби охорони, то нині ДСО – це 47 тисяч працівників. Під їх охороною перебуває 55,7 тис. квартир та понад 50 тис.

¹ Станом на 1 травня н.р. в Україні охоронну діяльність із забезпечення охоронності належного їм майна та особистої безпеки службових осіб, у формі відокремлених підрозділів охорони або ж служб безпеки, здійснюють 21159 суб'єктів господарювання недержавної форми власності. Загальна чисельність їх персоналу охорони досягла 58,7 тис. працівників.

Крім того, на підставі ліцензій, отриманих в установленому порядку, надають послуги з охорони об'єктів усіх форм власності та забезпечення особистої безпеки громадян 1160 юридичних осіб, заснованих на недержавній формі власності із чисельністю персоналу охорони майже 22 тис. працівників, а також декілька сот громадян-підприємців.

об'єктів різних форм власності². Однак, якщо підрозділи Державної служби охорони при укладанні угод з надання охоронних послуг керуються переважно відомчими нормативними актами, то яким законодавством регулювати діяльність суб'єктів господарювання недержавної форми власності? Звісно, що цивільним, але ж, як уже зазначалося, договір охорони непередбачений у чинному ЦК.

Вирішити цю проблему допоможе прийняття нового ЦК, в якому необхідно дати визначення договору охорони, віднести його до певної групи зобов'язань, а також прийняти законопроекти з охоронної діяльності, зокрема "Про державну охоронну діяльність" та "Про недержавну охоронну діяльність".

Як наслідок відсутності законодавчого закріплення договору охорони, у юридичній літературі немає єдиного підходу до розуміння його сутності та визначення місця у системі договірних зобов'язань. Це не означає, що цей договір не розглядався вітчизняними правознавцями. Договором охорони займалися такі автори, як Ю.П. Космін, В.І. Мальцев, Д.М. Розанцева, Р.Б. Шипица, В.А. Кройтор та ін. Ними було сформульовано декілька понять договору охорони, але практично всі вони обстоювали бачення виключно майна у якості об'єкту договору. Так, В.І. Мальцев зазначав, що це договір, за яким підрозділи охорони беруть на себе зобов'язання з організації та забезпечення охорони майна "госпоргану", здійснення встановленого пропускового режиму на об'єктах та проведення інших заходів у цілях збереження матеріальних цінностей, а "госпорган" бере на себе зобов'язання створити всі необхідні умови для несення служби та проводити оплату за встановленими тарифами [1, с. 12]. В.А. Кройтор, виходячи з поняття договору охорони, вказував на те, що по договору охорони одна сторона – (спеціалізована охоронна організація) зобов'язується здійснювати для іншої сторони – (послугоотримувача (власника або іншого титулованого володільця майна) заходи, що забезпечують зовнішню недоторканість майна з боку третіх осіб, а послугоотримувач зобов'язується створити необхідні умови для їх проведення та оплатити надані послуги [2, с. 124]. Дещо виділяється позиція Р.Б. Шипици, який, розглядаючи договір охорони, виділяє у якості об'єкта договору не лише майно, а й особистість. Він вказує, що за договором охорони одна сторона – охоронник, зобов'язується забезпечити охорону об'єкта (майна або особистості) від протиправних зазіхань, а інша сторона (охоронячий) зобов'язується створити належні для діяльності охоронника умови і заплатити обумовлену оплату [3, с. 282].

Згідно ст. 997 проекту ЦК України, за договором охорони охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, що охороняються. Володар майна або

² За даними Головного управління ДСО в харківській області станом на 1 травня 2002 р. лише у Харкові та харківській області загальна кількість об'єктів надання охоронних послуг становить 9512. Із них: охороняється об'єктів державної та інших форм власності, у т.ч. 2838; охороняється об'єктів з особистим майном громадян, у т.ч. 2643; охороняється квартир – 2592; договорів на надання інших охоронних послуг – 2557; договорів на супроводження касирів з грошовими коштами – 774; об'єктів усіх форм власності обладнаних тривожною сигналізацією – 1453.

особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату.

Враховуючи сучасний стан розвитку охоронної діяльності в Україні, можна зробити наступні висновки:

I) відносно суб'єктивного складу договору – суб'єктами в договорі охорони є дві сторони. З однієї сторони – той, хто надає послуги з охорони, з іншої – той, хто замовляє ці послуги. На нашу думку, сторону, що надає послуги з охорони, треба називати охоронцем, а сторону, що замовляє такі послуги, відповідно – замовником. У якості охоронця можуть виступати: 1) підрозділ ДСО при МВС України; 2) юридична особа (спеціалізована охоронна організація, що є суб'єктом підприємницької діяльності); 3) фізична особа (громадянин, що є суб'єктом підприємницької діяльності).

Підрозділ Державної служби охорони діє на підставі відомчих нормативних актів. Якщо брати до уваги те, що більшість договорів охорони укладаються підрозділами ДСО, то сама теза, що договір охорони є підприємницьким депо суперечить цим актам, адже відповідно до них ДСО не є суб'єктом підприємницької діяльності. Однак ДСО діє безпосередньо, самостійно, на власний ризик та з метою отримання прибутку. Договори охорони укладає відповідно до цивільного законодавства, а тому таку діяльність потрібно відносити до підприємницької.

Юридичні та фізичні особи здійснюють охоронну діяльність на підставі ліцензії на заняття такою діяльністю, для отримання якої відповідно до законодавства вони повинні відповідати певним вимогам.

У якості замовника у цьому договорі виступає юридична або фізична особа, яка є власником майна (стосовно охорони майна), діє в своїх інтересах чи в інтересах третіх осіб (стосовно як охорони майна, так і охорони особи).

II) відносно об'єкту договору – об'єктом у договорі виступають:

- а) послуги з охорони майна;
- б) послуги з охорони фізичної особи.

III) відносно змісту договору.

Як відомо, зміст будь-якого договору в цивільному праві складається з сукупності умов, якими визначаються права та обов'язки сторін. Згідно зі ст.153 ЦК України, до істотних умов договору належать умови, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї із сторін повинно бути досягнуто згоди. Для договору охорони майна істотними є наступні умови: предмет договору; ціна договору; вид охорони; час охорони; строк дії договору. Права та обов'язки сторін визначаються безпосередньо договором охорони.

Таким чином, взявши за основу класичну структуру визначення договору охорони об'єкта, можна дати наступне поняття договору охорони:

Договір охорони – це угода, за якою охоронець (спеціально уповно-

важений суб'єкт) зобов'язується організувати та забезпечити охорону майна чи особи відповідно до умов договору, а замовник зобов'язується створити усі необхідні для цього умови та оплатити надані послуги.

Характеризуючи договір охорони майна як цивільно-правовий, потрібно відмітити, що він є непоіменованим підприємницьким договором, оскільки поняття цього договору немає у Цивільному кодексі і як вважають Р.Б. Шишка [3, с.290] та В.В. Луць, підприємницьким є такий договір, у якому обома сторонами або хоча б однією з них є юридичні чи фізичні особи – підприємці і за яким передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим споживанням [4, с.729].

Також він відноситься до двосторонніх, оплатних, консенсуальних та казуальних угод. Двостороннім цей договір є тому, що обидві сторони як охоронець, так і замовник мають права і обов'язки. Оплатним договір є тому, що замовник, який користується послугами охоронця у відповідності з укладеним договором, проводить оплату цих послуг. Договір-угода, на підставі якої вишикає зобов'язання з охорони, є консенсуальним, бо вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторін за всіма істотними умовами (ст.153 ЦК України). Договір охорони також є казуальним, а не абстрактним, оскільки він укладається з чітко визначеною метою.

Щоб визначити місце договору охорони майна в системі цивільно-правових зобов'язань потрібно насамперед з'ясувати, що взагалі являється собою ця система. На думку В.В. Луця, – це система зі складними взаємозв'язками її елементів, для якої характерні внутрішня єдність і диференціація договірних відносин, що зумовлені особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами [4, с.723]. У сучасній науковій літературі існує багато підходів до класифікації системи договірних зобов'язань. Але всі вони характеризуються відсутністю єдиного критерію³.

Останній часом, у зв'язку з розробкою нового ЦК України, в юридичній літературі все більше авторів схильються до так званої чотириланцюгової системи цивільно-правових зобов'язань, яка і запропонована у проекті [5, с.146]. Суть її полягає в тому, що залежно від спрямованості на певний результат розрізняють такі договірні типи: на передачу майна (у власність чи користування), на виконання робіт, на надання послуг та на утворення різноманітних установ, які потім поділяються на окремі види та підвиди за певними критеріями (наприклад, оплатні та безоплатні договори з надання послуг) [6, с.157].

³ О.С. Йоффе, при класифікації системи пропонує використовувати три принципи: економічний принцип, принцип розподілу за юридичними ознаками та комбінований принцип, який об'єднує два попередніх [7, с.23-24]. О.А. Красавчиков пропонує у якості єдиного критерію класифікації «направленість цивільно-правового результату» [8, с.127]. Чинний ЦК УРСР до такого єдиного критерію відносить зміст договору, але його недостатком є те, що він не може бути формалізований в силу його загального та абстрактного характеру [9, с. 67].

У межах цієї системи договірних зобов'язань і буде дано характеристику договору охорони та визначено його місце.

Оскільки за договором охорони майно у власність не передається і ніяких установ не утворюється, то до цих договірних типів віднести договір охорони не можна. Таким чином, залишаються договори на виконання робіт та договори на надання послуг.

У зобов'язаннях на виконання робіт найбільш подібним до договору охорони є договір підряду. За цим договором підрядчик зобов'язується виконати на свій ризик певну роботу за завданням замовника, з його чи своїх матеріалів, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Що стосується договору охорони майна, то тут також можна визначити, що охоронець зобов'язується виконувати певну роботу з організації та забезпечення охорони майна чи безпеки іншої особи, а замовник зобов'язується оплатити цю роботу. Тобто, як бачимо, і у першому, і у другому випадку головною метою є робота та здійснюється оплата. Разом з тим, в обох випадках робота мета – це кінцевий результат. Але за договором підряду кінцевий результат виражається у створенні готової продукції, покращенні речі і т. ін. Тобто предмет договору-підряду – це виконання певної роботи. За цим договором підрядчик створює нову споживчу вартість. Що стосується договору охорони майна, то предметом цього договору є організація і забезпечення охорони матеріальних цінностей та безпеки особи від протиправних посягань третіх осіб. За договором охорони майна головна мета забезпечення схоронності вже наявних матеріальних цінностей, тому будь-якої вартості не створюється. Тобто різниця між цими двома договорами як у меті так і у способі її досягнення.

Таким чином, договір охорони майна не можна віднести до зобов'язань на виконання робіт, що автоматично відносить його до групи договорів на надання послуг. Однак, оскільки даний договір не передбачений чинним ЦК УРСР, тобто він є непоіменованим, то до нього можуть застосовуватися норми, що регулюють договір підряду, оскільки у межах чинного ЦК УРСР саме ці норми застосовуються до усіх непоіменованих договорів на надання послуг. На думку А.Ю. Кабалкіна, це пов'язано з тим, що договір на надання послуг якби вміщує в собі елементи усіх інших договорів, тому у ЦК УРСР 1964 р. і не було введено спеціальну категорію «договір на надання послуг» [10, с.48.]. У зв'язку із закріпленням цієї категорії договорів у проєкті ЦК України, з'явилася необхідність у закріпленні окремих положень як за конкретними договорами на надання послуг, так і загальних положень до всіх договорів на надання послуг.

Отже, договір охорони відноситься до зобов'язань на надання послуг. У зв'язку з тим, що серед зобов'язань на надання послуг окремо виділяються три підгрупи: зобов'язання на надання фактичних послуг (зберігання, перевезення, та ін.), зобов'язання на надання юридичних послуг (доручення, комісія, та ін.) та змішаний вид зобов'язань (експедиція) [11, с.490], виникає необхідність у віднесенні договору охорони майна до однієї з цих підгруп.

За своєю правовою природою та змістом цей договір ближчий до зобов'язань на надання фактичних послуг, тому деякі автори розглядають його як різновид договору зберігання. Хоча їх і об'єднує спільна мета – забезпечення схоронності майна, але за договором зберігання поклажадавець передає своє майно охоронцю, тобто воно виходить з володіння замовника і переміщується у просторі. А за договором охорони майно не виходить з володіння замовника і не переміщується у просторі. Окрім того, укладенню договору охорони майна передують ряд обов'язкових передумов, що не є обов'язковим для договору зберігання. Для того, щоб розірвати договір охорони майна за згодою сторін достатньо припинення охоронної діяльності, а для розірвання договору зберігання охоронець повинен повернути майно власнику. Договір зберігання за своєю характеристикою здебільшого реальний і може бути як оплатним так і безоплатним, а договір охорони майна завжди оплатний, та консенсуальний. І на респі, як правильно підмітив Р.Б. Шішка, договір охорони завжди відноситься до виду підприємницьких угод, у зв'язку з чим охоронна діяльність ліцензується, а договір зберігання може витікати з інших зобов'язань (купівлі-продажу), мати побутовий характер [3, с.286].

Таким чином, договір охорони – це взаємне зобов'язання, угода осіб про встановлення взаємних прав та обов'язків. У такій якості він покликаний виконувати певні функції, що присутні йому як самостійному договору. Самостійність договору охорони є показником, що дозволяє відокремити його від інших, подібних договорів. Це особливо важливо для правильного поняття його суті та визначення місця в системі цивільно-правових зобов'язань.

Список літератури: 1. Волошин Н.П., Мальцев В.И. Договор об охране объектов подразделениями вневедомственной охраны. М., 1970. 2. Кройтор В.А., Сліпченко В.О. Гражданское право Украины Ч. 2. Харків, 1998. 3. Підприємницьке право України: Підручник / За заг. ред. доц. Р.Б. Шішки. Харків, 2000. 4. Луць В.В. Контракти в підприємницькій діяльності. К., 1999. 5. Луць В.В. Особливості розвитку договірного права у сучасних умовах // Вісник університету внутрішніх справ. 1999. 6. Суханов Е.А. Гражданское право: В 2-х т. Т.ІІ. М., 2000. 7. Йоффе О.С. Обязательственное право М., 1975. 8. Красавчиков О.А. Вопросы системы особенной части. ГК РСФСР, 1957. 9. Карчевский К.А. Платные образовательные услуги высших заведений образования МВД: гражданско-правовой аспект: Дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 10. Кабалкин А.Ю. Сфера обслуживания: гражданско-правовое регулирование. М., 1972. 11. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М., 2000. 12. Цивільний Кодекс Української РСР // Право і практика. 1998. № 3.

Надійшла до редколегії 28.12.2002 р.

Л.В. Кулачок

Гарантії при наданні державної допомоги сім'ям з дітьми

Гарантії прав і свобод людини в Україні закріплені в основному законі держави – Конституції. У II розділі окреслене коло прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також передбачено, що права і свободи громадянина, гарантії цих прав та свобод визначаються виключно законами (п.1 ч.1 ст.92). Але проголошення прав і свобод людини й громадянина